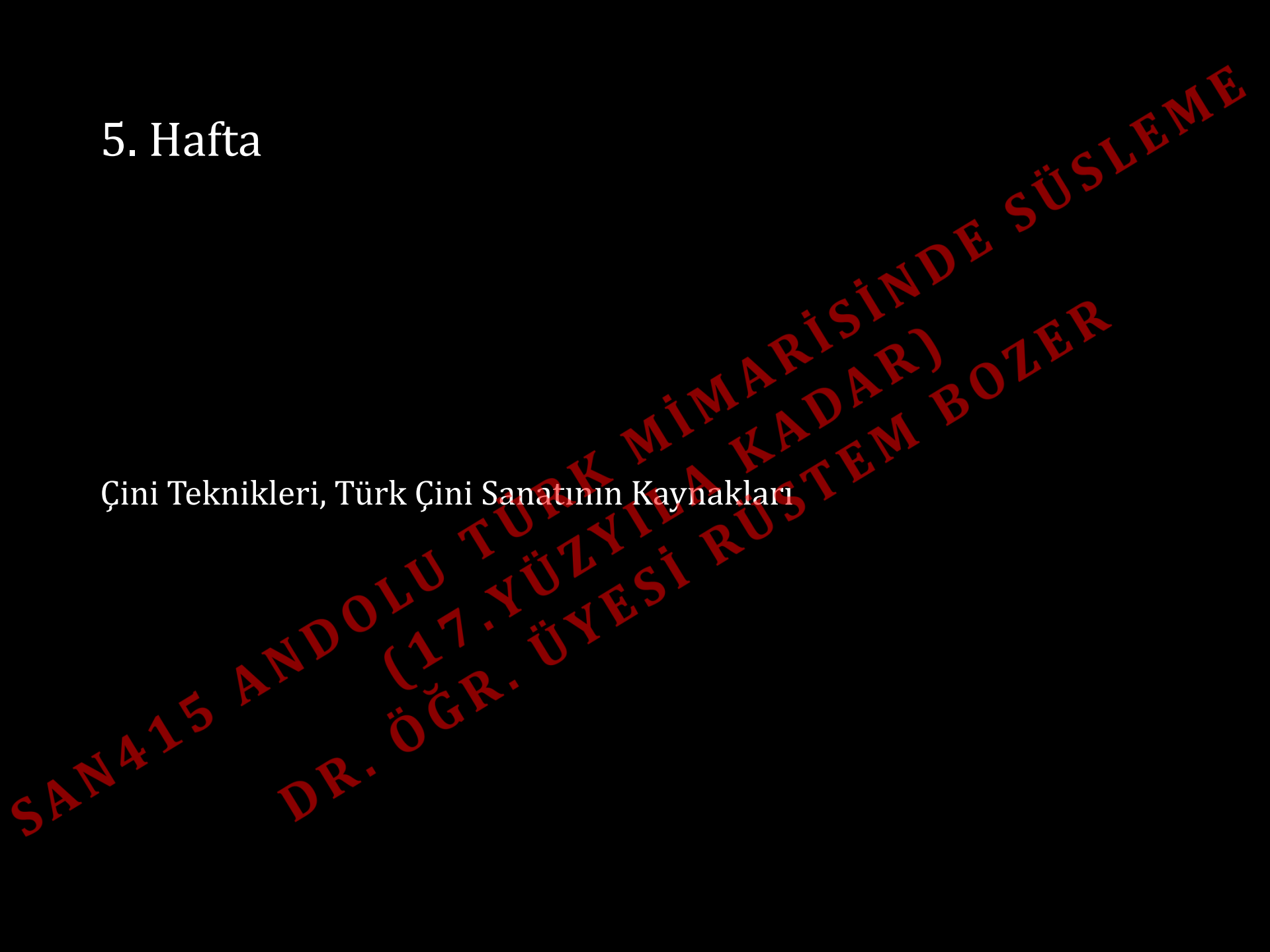

5. Hafta

Çini Teknikleri, Türk Çini Sanatının Kaynakları

Anadolu'ya Selçukluların getirdiği çini, birçok anıtsal yapının süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Bugün mevcut örnekler ile arkeolojik kazılar ve binaların restorasyonuna hazırlık amacıyla yapılan temizlik/ sondaj çalışmalarında açığa çıkarılan, hatta inşaat hafriyatlarında tesadüfen ele geçen eserlerin bize gösterdiği durum budur.

SAN415 ANDOLU TÜRK MİMARISİNDE SÜSLEME
(17.YÜZYILA KADAR)
DR. ÖĞR. ÜYESİ BÜSTEM BOZER

Toprak, su ve ateş kullanılarak yapılan göz alıcı çiniler hiç kuşkusuz bilgi, birikim, beceri gerektiren, uzun süreçlerde ortaya çıkan zahmetli ürünlerdir. Anadolu Selçuklu Döneminden günümüze ulaşan zengin çini süslemeye rağmen, bu günkü bilgilerimiz ışığında, bunların sanatçıları ve üretimine dair bilgiler sınırlıdır. Zamanına ait bazı bilgiler Kâşan'da, ailesi birkaç kuşaktan beri çini ve seramikle uğraşan Ebul Kâsım'ın 1301 yılındaki çalışmasından öğrenilebilmektedir.

Selçuklu devri çinilerinde sıraltı, lüster, minai, tek renk sır çini mozaik, yıldız (altın kaplama), kabartma, sahte çini mozaik (kaşitraş/sır kazıma) teknikleri ile sırlı tuğla örnekleri görülür. Hamur rengi genellikle beyazdır.

SAN415 ANDOLU TÜRK MİMARİSİNDE SÜSLEME
(17.YÜZYILA KADAR)
DR. ÖĞR. ÜYESİ RUSTEM BOZER

Dini ve kamusal yapılarda en çok çini mozaik ve tek renk sırlı çiniler kullanılmış, saraylarda ise sıraltı, lüster ve minai teknikleri ön plana çıkmıştır. Diğer teknikler de değişik yapı türlerinde görülebilir. Burada şu tespiti yapmalıyız: Selçuklu devrinde minai, lüster ve sıraltı tekniklerinde yapılmış desenli çinilerin yüksek maliyetleri nedeniyle sadece saraylara özgü olduğu, diğer yapılarda karşılaşılan sıraltı çinilerin ise saraylardan artarak ya da yıkılmış saraylardan alınarak kullanıldığı şeklinde yaygın bir kanaat vardır. Dini ve kamusal yapılarda çini mozaik ile tek renkli levha çinilerin, saray ve köşklere de sözünü ettiğimiz desenli çinilerin hâkim olduğu doğrudur.

Fakat bu tespiti kesin ayrımlar yapabileceğimiz bir kural saymak yerine, çok değişik sebepleri bulunabilecek genel bir tercih olarak kabul etmeliyiz. Zira sadece maliyet hesabıyla açıklanamayacağı ortadadır. Sanırız Konya Karatay Medresesi çinilerinin küçük köşlerde kullanılan çinilerden daha ucuza mal edildiğini söyleyemeyiz. Gerek Osmanlı, gerekse Anadolu dışındaki Orta Çağ yapılarında böyle bir ayırım da yoktur. Üstelik arkeolojik kazıların gelecekte hangi sürprizleri sunacağını da şimdiden bilemeyiz.

Çini Mozaik tekniği doğrudan bir çini üretim tekniği değil, üretilen çinilerle yapılan kuruluş tekniğinin adıdır. Düz veya kavisli yüzeylere uygulanabildiği için bilhassa dini ve kamusal yapıların süslemesinde çok tercih edilmiştir. Üretilmiş levhalardan süslemeye uygun olarak kesilen turkuaz, lacivert ve patlıcan moru renkli parçalarla geometrik, bitkisel, yazı gibi değişik türde çok zengin kompozisyonlar ortaya konmuş; tuğla, alçı veya taş ile birlikte kullanılarak renk ve doku bakımından zenginlikler de yaratılmıştır. Tek Renk Sırlı Çiniler Anadolu Selçuklu devrinin hem dini ve kamusal yapılarında hem de saraylarında yaygın olarak kullanılmıştır.

Sıraltı tekniğindeki çinilerin Selçuklu devrindeki en bol örnekleri, başta Kubadabad olmak üzere saray ve köşklere karşımıza çıkar. Şeffaf renksiz sıraltıdaki süslemelerde siyah, yeşil, mavi, türkuaz, kahverengi, lacivert, patlıcan moru renkler yaygındır. Bazı örneklerde şeffaf renksiz sıraltı lokal olarak türkuazla renklendirildiği dikkati çeker. Sıraltı içi uygulamaya benzeyen bu renklendirme alttaki deseni tamamlayarak canlılık kazandırmıştır. Siluet üslubu denilen şeffaf türkuaz, daha az olarak da lacivert ve patlıcan moru sıraltında ise kromitten elde edilen siyah renkli boyalar tercih edilir.

Lüster, çini sanatının gizemli tekniklerinden biridir. Adını, sır üstündeki bakır ve gümüş oksitli yanar-döner parıldayan boyalardan alır. Anadolu Selçuklu lüster çinilerinin en kaliteli olanları çoğunlukla opak beyaz sır kullanılanlarıdır. Bazı örneklerde türkuaz ve kobalt mavisi boyaların sır içinde kullanıldığı görülür. Patlıcan moru ve lacivert sır üzerine uygulanan lüsterlerde ise önemli bir başarı sağlanamadığı söylenebilir.

SAN415 ANADOLU TÜRK MİMARISİNDE SÜSLEME
(17. YÜZYILA KADAR)
DR. ÖĞR. ÜYESİ RÜSTEM BOZER

Anadolu'da genellikle saraylarda görmeye alıştığımız bu çinilerin en zengin örnekleri Kubadabad Sarayı'nda bulunmuştur. Buradaki opak beyaz sırlı lüsterlerde kullanılan boyaların renk tonlarındaki çeşitlilik ve kalitesi gerçekten şaşırtıcıdır. Sarının tonları, altın rengi, kahverengi ve yakut kırmızısı renkler parlak ve yanardöner bir etki bırakacak kalitededir. Birkaç çini üzerinde polikrom lüster diyebileceğimiz, altın sarısı ve yakut kırmızısıyla çeşitlilik yaratılmıştır. Saraylar dışında Konya Şerefeddin Camii restorasyonunda bulunan kabartma bitkisel desenli lüster çini, devrindeki zenginliğe işaret etmesi bakımından çok önemlidir.

Çinideki lüster kullanımı ilk kez 9. yüzyılda Abbasilerde ortaya çıkar. Bugünkü bilgilerimizle, Anadolu'daki 13. yüzyılın ilk yarısına ait saray çinilerinin çeşitliliği başka bölgelerde yoktur.

Minai, Selçukluların çini ve seramiğe kazandırdığı zahmetli ve çok yönlü bir tekniktir. Ebul Kâsım bu tekniği heft renk (yedi renk) olarak adlandırır. Sırda opak beyazın yanı sıra opak türkuaz, mavi ve lacivert renkler; desende ise türkuaz, kobalt mavisi, yeşil, kırmızı, siyah, kahverengi ve beyaz renkli boyalar ile altın yıldız/varak kullanılır. Lacivert sırlı çinilerde boyaların tamamı sır üzerine uygulanmaktadır ve lacvardina (lajvardina) tekniği diye de isimlendirilir.

Selçuklular tarafından 12. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkarılan minai tekniği 13. yüzyılın ortalarına kadar kullanılmıştır. Bu tekniğin ürünlerini, bilinen örneklerle dayanarak İran'da ve Anadolu'da görmekteyiz. Anadolu'da mimari süsleme olarak Konya II. Kılıç Aslan Köşkü'nün çinilerinde (12. yüzyılın ikinci yarısı) rastlanır. Bu köşkün ikinci katındaki çiniler Selçuklu saraylarında levha çininin dış cephede de kullanıldığını göstermesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.